

УДК 911.3: 338.48

Соколовський В.А.

Льотна академія національного авіаційного університету

Оцінка природно-ресурсного потенціалу для формування регіонального рекреаційного комплексу Середнього Придніпров'я

Мета дослідження полягає у оцінці природно-ресурсного потенціалу для формування регіонального рекреаційного комплексу Середнього Придніпров'я, виявленні основних рекреаційних ресурсів природного та природно-антропогенного походження в межах Середнього Придніпров'я як основної бази формування регіонального рекреаційного комплексу. Проаналізовано просторово-територіальні особливості розміщення та загальні запаси основних рекреаційних ресурсів природного та природно-антропогенного походження в межах Середнього Придніпров'я: здійснено загальну оцінку кліматичних рекреаційних ресурсів регіону, визначено структуру та обсяг гідрологічних та гідромінеральних ресурсів, виявлено особливості орографічних, ландшафтних, флористичних та фауністичних ресурсів. Визначено площі потенційних земель рекреаційного господарства регіону. Розглянуто основні характеристики, розташування та властивості найбільш перспективних рекреаційних ресурсів, а також напрямки їх використання для організації рекреаційної діяльності.

Ключові слова: природно-ресурсний потенціал, природні рекреаційні ресурси, природно-антропогенні рекреаційні ресурси, регіональний рекреаційний комплекс, Середнє Придніпров'я.

Sokolovskiy V.A. Estimation of the natural resource potential for the formation of the regional recreational complex of the Middle Pridniprovya. The purpose of the study is to assess the natural resource potential for the formation of the regional recreational complex of the Middle Dnieper, to identify the main recreational resources of natural and natural-human origin within the Middle Dnieper as the main base for the formation of the regional recreational complex. The spatial and territorial characteristics of the placement and general reserves of the main recreational resources of natural and natural-man-made origin within the Middle Dnieper were analyzed: the general assessment of the climatic recreational resources of the region has been carried out, the structure and volume of hydrological and hydromineral resources have been determined, features of orographic, landscape, floristic and faunal resources have been identified. The area of potential lands of the recreational economy of the region was determined. The main characteristics, location and properties of the most perspective recreational resources, as well as directions of their use for the organization of recreational activities are considered.

Key words: natural resource potential, natural recreational resources, natural and anthropogenic recreational resources, regional recreational complex, Middle Pridniprovya.

Постановка проблеми. Для формування регіонального рекреаційного комплексу в сучасних ринкових умовах визначальними є наявність рекреаційних ресурсів як вагової складової природно-ресурсного потенціалу території, рекреаційні потреби населення, економічний потенціал регіону, а також екологічний стан, демографічна ситуація, особливості розселення, кон'юнктура ринку, здобутки науково-технічного прогресу тощо.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню рекреаційно-туристських ресурсів України, їх районуванню і оцінці, факторам використання рекреаційно-ресурсного потенціалу присвячені праці М. Багрова, Л. Багрової, О. Бейдика, П. Гудзя, М. Крачила, С. Кузика, В. Мацоли, Н. Недашківської, В. Побірченко, М. Поколюдній та інших. Проблему виявлення рекреаційних ресурсів та підвищення ефективності їх використання також досліджувало достатньо вчених в галузі рекреації, зокрема В. Бабарицька, М. Блага, В. Гетьман, В. Єна, Г. Казачковська, В. Мацола, Н. Сажнева, І. Сміль, Д. Стеченко – в Україні; М. Гіоргієвські, Г. Гобілато, Д. Боуен, С. Кожухаров, Д. Мейкенз, Д. Наковські, С. Пейдж, К. Холл – за кордоном.

Дослідженням природно-ресурсного рекреаційного потенціалу та окремим напрямкам туризму і рекреації, що розвиваються на їх основі в межах Кіровоградської та Черкаської областей присвячено праці багатьох вчених різних напрямків О. Браславської, А. Домаранського, О. Колотухи, С. Конякіна, П. Курмаєва, В. Липчанського, В. Новикової, Ю. Оноїка, К. Побиванець, Ю. Савченко, Л. Скрипник, О. Сонька, Т. Стрижевської, В. Шикеренця.

Одночасно мало уваги приділяється ресурсному потенціалу та іншим факторам формування регіонального рекреаційного комплексу вищого масштабного рівня та характеристиці рекреаційних ресурсів в Середньому Придніпров'ї.

Мета дослідження полягає у оцінці природно-ресурсного потенціалу для формування регіонального рекреаційного комплексу Середнього Придніпров'я, виявленні основних рекреаційних ресурсів природного та природно-антропогенного походження в межах Середнього Придніпров'я як основної бази формування регіонального рекреаційного комплексу. Виходячи з цього, були поставлені та вирішувалися наступні задачі:

- визначити основні види природних та природно-антропогенних рекреаційних ресурсів Середнього Придніпров'я;
- провести загальну оцінку кліматичних рекреаційних ресурсів регіону;
- проаналізувати загальні запаси та особливості рекреаційного використання водних та бальнеологічних рекреаційних ресурсів;
- визначити загальну площу та основні типи земель, що можуть бути залучені до рекреаційного використання;
- проаналізувати основні види, структуру та площу природно-антропогенних ресурсів Середнього Придніпров'я.

Дослідження природного рекреаційного потенціалу регіонального рекреаційного комплексу, проводилося за допомогою порівняльно-географічного, картографічного та аналітико-статистичних методів.

Виклад основного матеріалу. Ресурсне забезпечення Середнього Придніпров'я, характеризується значними запасами різноманітних рекреаційних ресурсів при невисокій частці територій суто рекреаційного призначення. В регіоні загальна площа земель можливого рекреаційного використання близько 550 тис. га, що складає всього 16% його загальної території, наближаючись до середнього показника по Україні. Особливо важливими рекреаційними ресурсами регіону є кліматичні, ландшафтні, флористичні, фауністичні, орографічні, гідрологічні, бальнеологічні природні ресурси, а також дуже різноманітні природно-антропогенні ресурси.

Кліматичні рекреаційні ресурси слід розглядати як окремі метеорологічні елементи та їх поєднання, які зазвичай визначають місце, час та напрямок рекреаційної діяльності. В даному ракурсі, кліматичні ресурси розглядаються як додатковий вид для організації різних видів рекреаційної діяльності в комплексі з іншими рекреаційними ресурсами. Також кліматичні ресурси варто розглядати як основну ресурсну базу кліматолікувальної діяльності, адже комфортні погодні умови, наявність сонячного сяяння, ультрафіолетової радіації, чистого насиченого фітонцидами та іонами повітря та інших кліматичних параметрів у сукупності сприяють проведенню різноманітних рекреаційних занять [1, 5-7].

Кліматичні ресурси Середнього Придніпров'я сприятливі для створення тут оздоровниць для людей із хворобами органів дихання, травлення, нервової системи, з обмінними порушеннями та серцево-судинними хворобами, організм яких пристосований до чітко вираженої сезонної ритміки, а також для літнього

оздоровлення дітей, які дуже вразливі до простудних захворювань. Найбільш сприятливим для відпочинку є теплий період, з травня по жовтень. В регіоні дуже слабо проявляється циклонічна діяльність у холодну пору року і практично повністю відсутня у теплий період. Значна тривалість сонячного сяйва у квітні-червні та висока прозорість атмосфери є причинами поширення захворюваності на рак шкіри [7,11].

Із *ландшафтних, флористичних та фауністичних* рекреаційних ресурсів найбільше значення для рекреації і туризму мають об'єкти і території в межах лісових масивів та найбільших водних об'єктів регіону. Широкий розвиток відпочинку і туризму, пов'язаний з використанням лісів, привів до того, що останні, зберігаючи властивості продуцентів деревної сировини і побічних продуктів, набули нових властивостей – джерела рекреаційних послуг.

Для організації відпочинку є також сприятливі території, що зайняті лісовими масивами, яких в регіоні майже 526 тис. га. Ліси і лісонасадження становлять близько 11,4% території Середнього Придніпров'я, при середньому показнику по Україні 15,6%, що свідчить про певний дефіцит, особливо в межах степової зони. Ліси в значній мірі сприяють залученню рекреантів, виступаючи в якості складової частини комплексного ландшафтного, так і в якості провідного самостійного ресурсу. Окрім того, рослини суттєво впливають на цілющі якості клімату території, мають водоохоронне значення та сприяють формуванню пейзажного різноманіття. Також варто відзначити наявність на території регіону 179 видів рідкісних та зникаючих представників флори та 202 – фауни, що значно підвищують естетичні, пізнавальні та атрактивні характеристики природних ресурсів Середнього Придніпров'я [12].

В *орографічному* відношенні територія Середнього Придніпров'я поділяється на дві частини, що розділені р. Дніпро. Правобережжя займає переважну більшість території та представлене Придніпровською височиною з висотами переважно 150-250 м, що розчленована глибокими ярами і річковими долинами. На Правобережжі пізнавальною та спортивно-туристичною привабливістю особливо виділяються Мошногірський кряж в межах Канівського заповідника та горбогір'я в Звенигородському районі з єдиним в регіоні лижним курортом «Водяники», а також каньйони річок в межах кристалічного щита. На Лівобережжі можна спостерігати типовий низовинний рельєф, який є частиною Придніпровської низовини з абсолютними висотами, що не перевищують 150 м.

В сучасній практиці організації рекреаційної діяльності особлива роль належить *гідрологічним* ресурсам. Вони дають можливість займатися купально-пляжною та лікувально-профілактичною діяльністю, а також різноманітними видами спорту та спортивним туризмом. Серед рекреантів найбільш популярними є водойми з морською водою, але відсутність таких об'єктів можливо компенсувати прісноводними водоймами, яких на території Середнього Придніпров'я вдосталь. Річки, озера і водосховища значною мірою можуть задовольнити попит на відпочинок біля води, хоча й мають, в основному, місцеве рекреаційне значення. Крім того досить часто існують вікові та медико-кліматичні обмеження зміни клімату для рекреаційних цілей для окремих категорій споживачів, яким краще відпочивати в умовах звичного для них клімату.

На території регіону протікає 2 великих річки – Дніпро та Південний Буг, 12 середніх і 1348 малих річок загальною протяжністю 12,5 тис. км. За кількістю водосховищ (121) та ставків (5135) регіон займає провідне місце в Україні. Особливо

варто відзначити наявність на території регіону Кременчуцького, Канівського та Кам'янського водосховищ, що є найбільшими в Україні. Крім традиційних водних видів рекреації, з кожним роком зростає популярність риболовлі як напрямку промислово-прогулянкового відпочинку, а рибогосподарський потенціал водних об'єктів регіону суттєво впливає на масштаби їх використання.

Природні ресурси підземних вод є одним із основних джерел господарсько-питного водопостачання населених пунктів, а окремі родовища володіють лікувальними властивостями. Природні мінеральні води є одним з найважливіших факторів рекреації, особливо лікувальної (рис. 1).

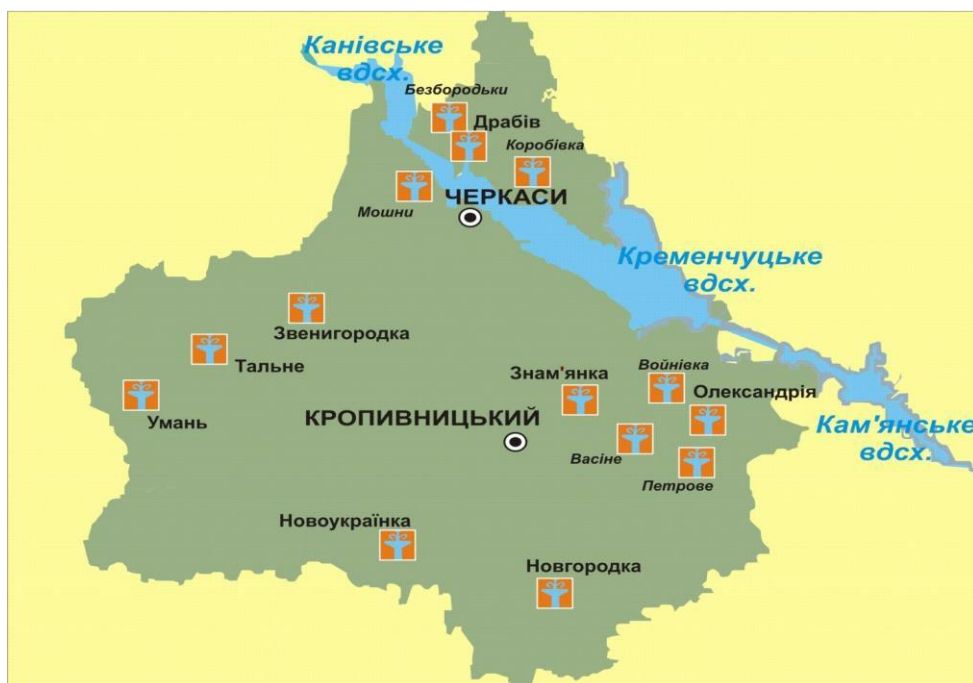


Рис.1. Бальнеологічні ресурси Середнього Придніпров'я

Запаси бальнеологічних ресурсів представлені переважно хлоридними та гідро-карбонатними слабо мінералізованими водами, з вмістом радону, заліза та марганцю (табл. 1). Наявні також прісні води, карбонатно-натрієво-кальцієвого типу, що мають бальнеологічну цінність як радонові, зустрічаються гідрокарбонатно-сульфатно-натрієві з вмістом радону, азотні сульфатно-хлоридні, натрієво-кальцієві з вмістом радону, бром, йод, фтору в невеликих кількостях. Мінералізація вод від 1,7 до 27 г/л. Дебіт свердловин 2-8 куб. м/год [8, 9].

Багаті на радон, залізо, сірководень води, використовується для лікування захворювань опорно-рухового апарату, периферійної нервової системи. Мінеральні води «Мошногірська», «Славутич» (с. Мошни) та води, що залягають біля смт. Драбів та с. Безбородки Драбівського району, за дією подібні до «Миргородської», тобто застосовуються для лікування органів травлення. Води даного типу, з мінералізацією до 7,0 г/дм³ можуть застосовуватися для внутрішнього споживання, а для зовнішнього з мінералізацією від 14 до 27 г/дм³ [2, 9, 10].

Слід зазначити, що крім згаданих вище розвіданих родовищ на щиті відомо багато проявів радонових вод у вигляді джерел або в побутових колодязях. Зокрема, можна назвати смт. Голованівськ, м. Благовіщенське, і м. Гайворон Кіровоградської області, а також в межах Звенигородського та Маньківського

Таблиця 1.

Мінеральні води Середнього Придніпров'я

Місцезнаходження родовища		Хімічний склад	Лікувальні властивості
Кіровоградська область	Новгородка	азотні сульфатно-хлоридні, натрієво-кальцієві води, з вмістом радону, бром, йоду, фтору, заліза та марганцю	лікування захворювань опорно-рухового апарату
	Новоукраїнка		
	Войнівка	гідрокарбонатно-сульфатно-натрієві води з вмістом радону	
	Олександрія		
	Знам'янка	Гідрокарбонатно-хлоридні з вмістом радону та заліза; та прісні, карбонатно-натрієво-кальцієві цінні як радонові	лікування захворювань опорно-рухового апарату, периферійної нервової системи
	Петрове	прісні, карбонатно-натрієво-кальцієві цінні як радонові.	лікування периферійної нервової системи
	Васіне		
Черкаська область	Звенигородка	слабомінералізовані, радонові	лікування захворювань опорно-рухового апарату, периферійної нервової системи
	Тальне		
	Умань		
	Безбородьки	«Миргородська»	лікування органів травлення
	Коробівка		
	Мошни	Радонові з вмістом заліза, сірководню	

районів Черкаської області. Ці райони є перспективними для пошуку мінеральних вод, а родовища потребують детальної розробки та досліджень.

Особливу групу рекреаційних ресурсів сформували природоохоронні території – заказники, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендропарки тощо. За результатами даних обліку територій та об'єктів природно-заповідного фонду, поданих органами виконавчої влади на місцевому рівні, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, станом на 01.01.2018 природно-заповідний фонд України має в своєму складі 8296 території та об'єктів загальною площею 4,3 млн. га в межах території України. З них на території Середнього Придніпров'я розташовано 737 об'єктів, що складає 8,88% загальнодержавного фонду (табл. 2).

Таблиця 2.

Природо-заповідний фонд Середнього Придніпров'я

(одиниць, станом на 01.01.2018 року)

Об'єкти природо заповідного фонду	Всього	в т.ч. значення	
		державного	місцевого
Заповідники	1	1	-
Національні парки	2	2	-
Регіональні ландшафтні парки	3	3	-
Заказники	321	26	295
Пам'ятки природи	242	8	234
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	59	8	51
Заповідні урочища	106	106	-
Зоопарки	1	1	-
Дендропарки	2	2	-
Разом	737	157	580

*Складено автором за екологічними паспортами Кіровоградської та Черкаської областей

Найвідомішими об'єктами в межах Середнього Придніпров'я є Канівський заповідник, Нижньосульський та Білоозерський національний парк, дендропарки

«Софіївка» та «Веселі Боковеньки», парки пам'ятки садово-паркового мистецтва: Тальнівський, Козацький, Корсунь-Шевченківський, Соснівський, парк Декабристів та інші. Загальна площа земель природно-заповідного фонду становить 161,8 тис. га, що становить 4,4% загальної площі ПЗФ України.

Висновки. Середнє Придніпров'я характеризується наявністю значної кількості природних та природно-антропогенних ресурсів, що є, поряд з суспільно-історичними ресурсами, основою для формування рекреаційного комплексу в регіоні.

Для досягнення стійкого розвитку рекреаційного комплексу Середнього Придніпров'я, максимального залучення потенційних можливостей регіону необхідно визначити насамперед пріоритети і тенденції його розвитку, відповідно до наявних природних та природно-антропогенних рекреаційних ресурсів. Виходячи з наявного природно-рекреаційного потенціалу, серед них можна виділити такі:

- подальше залучення наявних природно-антропогенних ресурсів до господарського використання шляхом розвитку пізнавальних видів рекреаційної діяльності та екологічного туризму;

- детальне дослідження запасів мінеральних вод для збільшення обсягів використання бальнеологічних ресурсів з метою санаторно-курортного лікування;

- більш активне використання акваторії Дніпра та інших річок регіону для купально-пляжного відпочинку, організації річкових круїзів, спортивно-оздоровчого туризму тощо;

- подальший розвиток мережі рекреаційних закладів і рекреаційної інфраструктури з метою активнішого освоєння ресурсів;

- покращення інформаційного забезпечення рекреаційної діяльності в регіоні та реклами рекреаційних послуг сформованих підприємствами регіонального рекреаційного комплексу тощо.

Проведена оцінка природно-ресурсного потенціалу дає нам право стверджувати, що він є достатнім для формування регіонального рекреаційного комплексу з метою розвитку лікувально-профілактичної, оздоровчої, спортивно-туристичної та пізнавальної рекреаційної діяльності.

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія / О.О. Бейдик. – К.: Київський ун-т, 2001. – 395 с.
2. Браславська О.В. Регіональні особливості рекреаційних ресурсів Черкащини / О.В. Браславська // Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України: матер. III Всеукр. Інтернет-конф. (17 травня 2018 р., м. Черкаси). – Черкаси : Ю.А. Чабаненко, 2018. – С. 11-14.
3. Волошин І.М. Туристичні ресурси Кіровоградщини та їх геопросторове поширення / І.М. Волошин // Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Зб. наук. праць / Ред. кол.: С. М. Неділько та ін. – Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. – С. 125-138.
4. Домаранський А.О. Туризм в Кіровоградській області: проблеми розвитку та основні принципи реорганізації / А.О. Домаранський // Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції – Кропивницький: КЛА НАУ, 2017. – С. 45-54.
5. Колотуха О.В. Використання рекреаційно-туристського потенціалу Кіровоградської області для розвитку регіонального туризму / О.В. Колотуха // Кіровоградщина – 2025: пріоритети і можливості розвитку: зб. тез доповідей наук.-практ. конф. 7 червня 2017 р., м. Кропивницький. – Кропивницький: Ексклюзив-Систем, 2017. – С. 207-211.
6. Колотуха О.В. Рекреаційно-туристські ресурси Кіровоградської області / О.В. Колотуха – Кропивницький, [б. в.], 2016. – 144 с.
7. Лобода М.В. Курортні ресурси України. / М.В. Лобода та інші – К.: ЗАТ "Укрпроф-оздоровниця", "Тамед", 1999. – 344 с.

8. Мінеральні ресурси України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://minerals-ua.info/> – Назва з екрану.
 9. Побиванець К.В. Проблеми управління використання курортно – рекреаційного потенціалу Черкаської області [Електронний ресурс] / К.В. Побиванець. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.
 10. Савченко Ю.В. Екологічний туризм Кіровоградської області: проблеми і перспективи розвитку / Ю.В. Савченко, С.П. Сонько // Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства. Зб. тез IV Міжвуз. наук.-практ. конф. 16-17 жовтня 2014 р. Ред. Непочатенко О.О. – Умань: Ред-вид. центр УНУС, 2014. – С. 76-78.
 11. Топольний Ф., Гелевера О. Клімат як унікальний рекреаційний ресурс нашого краю / Ф. Топольний, О. Гелевера // Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: Мат. IV міжнар. наук.-практ. конф. 5-6 квітня 2018 р. / Ред. кол.: С.М. Неділько та ін. – Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – С. 297-303.
 12. Червона книга України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://redbook-ua.org/> – Назва з екрану.
1. Beydyk O.O. Rekreatsiyno-turyst·ski resursy Ukrayiny: Metodolohiya ta metodyka analizu, terminolohiya, rayonuvannya: Monohrafiya / O.O. Beydyk. – K.: Kyyiv's'kyi un-t, 2001. – 395 s.
 2. Braslavs'ka O.V. Rehional'ni osoblyvosti rekreatsiynykh resursiv Cherkashchyny / O.V. Braslavs'ka // Rekreatsiyni resursy ta posluhy hostynnosti v rehionakh Ukrayiny: mater. III Vseukr. Internet-konf. (17 travnya 2018 r., m. Cherkasy). – Cherkasy : Yu.A. Chabanenko, 2018. – S. 11-14.
 3. Voloshyn I.M. Turystychni resursy Kirovohradshchyny ta yikh heoprostorove poshyrennya / I.M. Voloshyn // Teoretychni i prykladni napryamky rozvytku turyzmu ta rekreatsiyi v rehionakh Ukrayiny: Zb. nauk. prats' / Red. kol.: S. M. Nedil'ko ta in. – Kirovohrad: KLA NAU, 2015. – S. 125-138.
 4. Domarans'kyi A.O. Turyzm v Kirovohrads'kiy oblasti: problemy rozvytku ta osnovni pryntsypy reorhanizatsiyi / A.O. Domarans'kyi // Teoretychni i prykladni napryamky rozvytku turyzmu ta rekreatsiyi v rehionakh Ukrayiny: Materialy III Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi – Kropyvnyts'kyi: KLA NAU, 2017. – S. 45-54.
 5. Kolotukha O.V. Vykorystannya rekreatsiyno-turyst·skoho potentsialu Kirovohrads'koyi oblasti dlya rozvytku rehional'noho turyzmu / O.V. Kolotukha // Kirovohradshchyna – 2025: priorytety i mozhlyvosti rozvytku: zb. tez dopovidey nauk.-prakt. konf. 7 chervnya 2017 r., m. Kropyvnyts'kyi. – Kropyvnyts'kyi: Eksklyuzyv-System, 2017. – S. 207-211.
 6. Kolotukha O.V. Rekreatsiyno-turyst·ski resursy Kirovohrads'koyi oblasti / O.V. Kolotukha – Kropyvnyts'kyi, [b. v.], 2016. – 144 s.
 7. Loboda M.V. Kurortni resursy Ukrayiny. / M. V. Loboda ta inshi – K.: ZAT "Ukrprof-ozdorovnytsya", "Tamed", 1999. – 344 s.
 8. Mineral'ni resursy Ukrayiny [Elektronnyy resurs] / Rezhym dostupu: <http://minerals-ua.info/> – Nazva z ekranu.
 9. Pobyvanets' K.V. Problemy upravlinnya vykorystannya kurortno – rekreatsiynoho potentsialu Cherkas'koyi oblasti [Elektronnyy resurs] / K.V. Pobyvanets'. – Rezhym dostupu: <http://www.rusnauka.com>.
 10. Savchenko Yu.V. Ekolohichnyy turyzm Kirovohrads'koyi oblasti: problemy i perspektyvy rozvytku / Yu.V. Savchenko, S.P. Son'ko // Ekolohiya – shlyakhy harmonizatsiyi vidnosyn pryrody ta suspil'stva. Zb. tez IV Mizhvuz. nauk.-prakt. konf. 16-17 zhovtnya 2014 r. Red. Nepochatenko O.O. – Uman': Red-vyd. tsentr UNUS, 2014. – S. 76-78.
 11. Topol'nyy F., Helevera O. Klimat yak unikal'nyy rekreatsiynnyy resurs nashoho krayu / F. Topol'nyy, O. Helevera // Teoretychni i prykladni napryamky rozvytku turyzmu ta rekreatsiyi v rehionakh Ukrayiny: Mat. IV mizhnar. nauk.-prakt. konf. 5-6 kvitnya 2018 r. / Red. kol.: S.M. Nedil'ko ta in. – Kropyvnyts'kyi: LA NAU, 2018. – S. 297-303.
 12. Chervona knyha Ukrayiny [Elektronnyy resurs] / Rezhym dostupu: <https://redbook-ua.org/> – Nazva z ekranu.

Подано до редакції 20.01.2019

Рецензент – кандидат географічних наук Л.В. Страшевська